

EMLEKEIM A BÖRTÖNIDŐKBŐL ÉLETEM PÁRJÁVAL: MARIÁN PISTÁVAL

A szöveg felkérésre született. A Nagy Imre Társaság Budapesti Szervezete 2008-ban egy olyan megemlékezést szervezett, melyen az 1956-os forradalom néhány fontos szereplőjének özvegye mesélt arról, hogy a történelem szele miként fújta szét családjuk életét. Az esemény résztvevői megrendítő történeteket hallhattak, és ott helyben felmerült: jó lenne ezeket a történeteket összegyűjteni és kiadni. Az esemény főszervezője (ifj. Donáth Ferenc) megkérte a visszaemlékezőket, írják le emlékeiket. A legtöbben megtették ezt, de a tervezett kötet sajnos, mégsem láthatott napvilágot. Pedig jó lenne, ha minél többen megismerkednének ezekkel a történetekkel.

A történet főszereplői: Marián István (1924–2004) nyugalmazott altábornagy, Budapest díszpolgára. 1956-ban a Műegyetem egyik katonai tanszékének vezetője alezredesi rangban. 1956. október 22-én résztvett az egyetem aulájában tartott nagygyűlésen, ahol felszólalt, és óvta a túlhevült hallgatókat a meggondolatlan, elhamarkodott lépésektől. Javasatait elfogadták, és ezek szellemében, az ő irányításával szervezték meg a másnapi tömegdemonstrációt. Innen egyenes úton a Műegyetemi Nemzetőrség katonai vezetője lett. November 3-án minden fegyveres erőt kivont a Műegyetemről, hogy az épületek ne váljanak hadszínterré, és a diákok ne váljanak a sokszoros túlerő áldozataivá. Decemberben lemondott katonai rangjáról, és 1957. márciusi letartóztatásáig a MEFESZ¹ keretén belül vett részt a forradalom utóvéd-harcaiban. Konceptiós jellegű perben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban Magyarország ENSZ tagságának rendezése ahhoz a feltételhez volt kötve, hogy engedjék szabadon a 1956-os politikai foglyokat. Azokat, akiket nem lehetett köztörvényes bűnözőnek nyilvánítani és még éltek, szabadon is engedték. Marián István szabadulása után kezdetben rakodómunkásként dolgozott kényszermunkahelyen, majd műszaki fordítóként keresett pénzéből

1 A MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége) 1956. október 16-án jött létre a szegedi egyetemen, majd október 22-én nagygyűléseken csatlakoztak hozzá a budapesti, pécsi, miskolci, soproni egyetemisták. Ezzel megtört az addigi egyetlen egyetemi ifjúsági szervezet, az 1950-ben alakított DISZ (Demokratikus Ifjúsági Szövetség) egyszemélyes vezetése.

próbálta kárpótolni a börtönévei idején nyomorgó családját. A börtönévektől és a túlhajszolt munkától egészsége megromlott, 1974-ben leszázalékolták. 2008. december 24-én, az esti órákban vitte el a harmadik szívinfarktus.

Marián Zsuzsanna (1948) az első gyerek. Második férje (Hajdú Szabolcs) a Széna téri felkelőcsoportban harcolt, a megtorlások elől külföldre menekült. Dániában, illetve (Nyugat-) Németországban élt. 1994-ben végleg hazatelepült.

A második gyerek dr. Marián Éva (1950). Orvos, nyugdíj mellett pszichiátriai magánpraxist folytat, és neurológiai szakrendeléseket tart.

Marián Béla (1954) a harmadik gyerek. Szociálpszichológus, szociológus. A cég megszűnéséig a Marketing Centrum kutatási igazgatója, jelenleg alkalmi munkákból él.

Marián István Szilágycsehben született. Kolozsváron járt középiskolába. 1942-ben belépett az illegálisban működő kommunista pártba, és a hatóságok elől menekülve költözött Budapestre. A háború idején részt vett pár kisebb partizánakcióban, majd a frontvonalon átszökve rövid ideig lovas felderítőként szolgált egy, a németek ellen harcoló román alakulatban. A háború után vezető szerepet töltött be a brigádmozgalomban és a MADISZ-ban.² Itt ismerkedett meg Frank Hajnalkával, aki Szegedről költözött a fővárosba, ahol textilipari munkásnő, a háború után pedig fiatal és lelkes MADISZ-tag lett. Marián István a kommunista párt felkérése lett katona 1948-ban, amikor „fokozódni kezdett a nemzetközi helyzet”. Marián Istvánné fiatal családlányként folytatta a háború alatt félbehagyott tanulmányait, és kiemelt MADISZ-titkár lett belőle. Így köszönt a családra 1956 októbere. Szerelmi történet Sztálin-barokk háttérrel.

„Marián Pistát hatvanegy éve ismerem és szeretem. 1947. szeptember 13-án házasodtunk össze, és haláláig, 2004 karácsonyáig igaz szerelemben és barátságban éltünk 58 éven át. Most, 2008-ban felidézem közös életünk minden szépségét, boldogságát és gyötrelmes, szomorú éveit. Ezeket újra és újra átélem.

2 MADISZ: Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség. 1945–46-ban a falukutató Szabó Zoltán volt az elnöke, 1946-tól Karácsony Sándor.

Pista sok gyereket, nagy családot tervezetett, és persze én is. Három gyermekünk született házasságunk első tíz évében, ami szegénységünk ellenére is szép és boldog volt. Erre alapoztuk közös életünket és gyermekeink jövőjét.

Boldogok voltunk, mikor 1948-ban megszületett első kislányunk, Zsuzsa. Pista nagyon jó apának bizonyult, büszkén tologatta a babakocsiban. Két év után jött a második kislányunk, Éva. Zsuzsa is örömmel fogadta kis hugicáját. Pista igyekezett tehermentesíteni engem a házimunkában. Ő fürösztötte a lányokat, amikor csak tehetett. Mint fiatal, akadémiát végzett katonát, gyakran elszólította a szolgálat, de a szabadidejében mindig velünk volt. Színházba, moziba és kirándulni is együtt mentünk, síeltünk, olvastunk és tanultunk is. Tartalmas, szép évek voltak ezek. 1954-ben megszületett Béla fiunk. Végre megérkezett a várvavárt fiú is!

Akkor még hittünk az új szocialista rendben, a szép eszmékben. Bizakodtunk, hogy előbb-utóbb kinövi a rendszer a „gyermekbetegségeit”, és megvalósítjuk az igaz, tiszta szocializmust, ahogy az a nagykönyvben meg van írva. Beláttuk azonban, hogy ez nem megy. Itt már nemcsak gyermekbetegségekről, hanem bűnökről van szó.

Pista szorgalmazta, hogy fejezzem be a középfokú tanulmányaimat, de a történelem közbeszólt. 1956/1957-ben kellett volna érettségiznem, de meg kellett szakítanom iskoláimat.

1955 táján megkezdődtek a Petőfi-köri viták. Pista is eljárt ezekre, és otthon lelkesen beszélt az ott elhangzott éles bírálatokról, sőt, vádakról, Rákosi bűnös tevékenységéről. Örült, hogy nincs egyedül, és hogy most talán ki lehet kényszeríteni a változásokat.

Így érte a Műszaki Egyetemen – ahol akkor dolgozott – a diákok forradalmi elszántsága. Részt vett a gyűléseiken, egyetértett velük. Buzdította, de egyben óvta is őket meggondolatlan lépésektől. A hallgatók elfogadták a tanácsait, és egyhangúan kiáltották vezetőjüké.

Ő szervezte meg az október 23-i tüntetést a Műegyetemen, mint tapasztalt katonatiszt. Tízes sorokban, kart karba öltve némán, de büszkén vonultak Buda utcáin a Bem-szoborhoz.

A harcok kitörésekor ő osztotta be a szolgálatokra a lelkes hallgatókat, a tanítványait. Feltette az életüket, ezért olyan feladatokkal bízta meg őket, amikkel megóvhatta a hallgatókat a fegyveres összetűzésektől. Megszervezte az egyetemi nemzetőrséget.

Később Király Béla és Kopácsi Sándor hívására csatlakoztak az országos nemzetőrséghez, és ott is vezető szerepet vállalt. Ezekben a napokban csak akkor találkoztunk, amikor Pista nagyritkán, már-már a végkimerülés határán hazajött pár órát aludni.

A forradalom idején a gyerekeimmel otthon voltam. Néha lementem sorba állni kenyérért. Jól esett, hogy az ismerős szomszédok a sor elejére hívtak. Ismerték, szerették Pistát, tudták, hogy az egyetemen védik a forradalmunkat, én meg sietek a gyerekeimhez. Akkor Zsuzsa 8, Éva 6, Béla 2 éves volt. A házban lakó szomszédok is szolidárisak voltak velünk, tisztelettel és szeretettel segítettek.

November 4-én a szovjet hadsereg másodszori beavatkozásával leverték a forradalmat. Utána jött a kegyetlen megtorlás. 1957. március 9-én éjjel letartóztatták Pistát. Négy vagy öt civil ruhás nyomozó jött érte. Felköltötték az idős házmestert, őt hozták, hogy tanúsítsa a „demokratikus” eljárást. Szegény Domonyik bácsi néma megrendüléssel nézte végig a megalázó tortúrát.

Elvitték életem párját, értelmét, kitepték a jobb kezemet, támaszomat, társamat jóban és rosszban. Ott álltam némán és bénultan, még zokogni sem tudtam. Gondolataim körül forogtak, hogy miért? Hiszen Ő nem bűnöző, mindig a jó szándék vezérelte, még akkor is, ha politikailag másként értékelte az 56-os eseményeket, mint a vádlói. Vajon mikor engedik haza? Örök optimizmusom akkor sem hagyott cserben. Bebeszéltem magamnak, hogy csak félreértés lehetett, majd kivizsgálják az ügyét, és pár nap – vagy hét – után hazajöhet.

1958. augusztus 19-én meghozták végre az ítéletet: „ÉLETFOGYTIGLANI BÖRTÖN”. Amikor megtudtam az ügyvédemtől, elájultam. Az öreg Dzubay locsolt fel, és azzal próbált vigasztalni, hogy most az a fontos, hogy él, és idővel ki fogják engedni. Akkor még nem tudtam, hogy ez hat év múlva lesz, és azt sem, hogy milyen gyalázatosan járt el az öreg Dzubay. Pista később elmondta, hogy azt javasolta: nyilvánítsa magát örültnek, és tanulja meg, hogy kell ezt hihetően eljátszani. Pista felháborodottan elzavarta. Ezután nem jelent meg a tárgyaláson, hirtelen kerestek helyette egy kijelölt ügyvédet, aki még a periratot sem ismerte. Azt hiszem, akkor sem kapott volna kevesebbet, ha ő lett volna jelen. Engem azonban bosszantott, hogy elfogadta a honoráriumot (ami egyhavi fizetésem volt), és többet ártott, mint segített. Nekem nem volt választási le-

hetőségem, mert csak azokat fogadták el, akik rajta voltak a „megbízhatóak” listáján.

Pista is összeomlott az ítélet súlyától. Bár felkészült a halálos ítéletre, amelyet Bibó István cellatársával részletesen latolgattak. Bibó érvelése megjelent a Huszár Tibornak adott interjúkötetben: „Kizárt dolognak tartom, hogy Téged kivégezzenek, hiszen előbb Nagy Imrét és társait kellene kivégezni, de azt hiszem, ezt nem merik megtenni.”

Ezután a kihallgatói közölték velem, hogy a főnökeket, Nagy Imrét és társait már kivégezték, most rajta a sor. Pista az ítélet után így írt: „Nem likvidáltak, meghagyták életem. A bakó kínálta haláltól félttem, most rémiszt örökös rabságom” (1958. szeptember).

A jogerős ítélet után a kinti hivatalos szervek is mozgásba jöttek. Az ítélet teljes vagyonekbezással is járt. Kijöttek, felmérték az összes ingóságainkat (ingatlanunk nem volt). Kiderült, hogy nálunk nincs semmi elkoboznivaló luxustárgy, sőt, csak hozhatnának, mivel a törvény előírja, hogy fejenként egy-egy ágyat, egy-egy széket és minimális bútort meg kell hagyni. Mi négyen maradtunk, onnan tehát nincs mit elvinni.

Volt egy háromszobás szolgálati lakásunk a XII. kerületben, a Győri út 14-es számú ház harmadik emeletén, ezt a Honvédelmi Minisztérium elvette, és kiutalt egy társbérleti szobát, közös konyha-, fürdőszoba- és WC-használattal. Megnéztem, és nem fogadtam el. Hetekig kilincseltem, érveltem, hisz amikor megkaptuk a szolgálati lakást, mi leadtuk a kétszobás társbérletünket. Legalább azt kérem vissza. Végül is egy másik főbérleti egy szoba hallos lakást kaptunk, amiben jobban el tudtunk helyezkedni. Mindenért hadakoznom kellett az ügyintézőkkel. A főnökökhöz nem tudtam bejutni, még szerencse, hogy néha találtam egy-egy rendes tisztviselőt, aki megpróbált segíteni (olykor sikerrel).

Felmerült bennem a kérdés, hogyan tovább? Itt vannak a gyermekeim, őket táplálni és taníttatni kell. Miből? Pénztartalékunk nem volt. A munkahelyem megszűnt, nem volt állásom. Munkahelyet kellett keresnem, olyat, hogy biztosítsam két éves kisfiam gondozását. Akkor még nem volt GYES, de bölcsőde sem. Találtam végre egy viszonylag elfogadható megoldást. Felvettek a kelenföldi Goldberger textilgyárba, három műszakba, fonónőnek. Béla fiamat meg a gyár hetes bölcsődéjébe. Itt dolgoztam fonónőként (ezt a munkát már megtanultam 1945–47-ben a Kistextben). A kislányok hamar önállósodtak, egyedül jártak be az iskolába.

Zsuzsa harmadikos, Éva elsős volt. Egy évig dolgoztam három műszakban, utána kiléptem, és sikerült beadnom Bélát a kerületi óvodába. Elhelyezkedtem az OTP Totó–Lottó szaküzletében eladónak, havi 850 forintért. Az eladott szelvények után kaptunk pár fillért, így kiegészült a fizetésem 1000 forintra. Később 1200 forintra is emelkedett.

Ifjú koromban (húszéves koromig) sok kedves barátom volt. Valamennyien textilipari munkások. Hetente találkoztunk a szakszervezetben, hétvégként kirándultunk, strandra, moziba, színházba is együtt jártunk. Azt hittem, ezek a barátságok olyan erősek, hogy megmaradnak öreg napjainkig. Ebben is csalódnom kellett, már a házasságok elején, a családok szaporodása után sem tartottuk a barátságokat. Az utcán még üdvözlöttük egymást, de '56 után sokan már meg sem ismertek, vagy sietve átmentek az utca túloldalára. Én meg voltam olyan önérzetes, hogy senkitől sem kértem segítséget. Az újságokból és egymástól tudhatták, hogy bajban vagyok, de egy-két kivételtől eltekintve nem kerestek meg.

Nagyon szűkösen éltünk, de azért nem éhezünk. Már gyerekkoromban megtanultam Anyukámtól, hogyan lehet spórolni, hogy az olcsó élelmiszerből is lehet finomakat főzni. Például paprikás krumplit, krumplis tarhonyát, főzelékeket, tésztákat, leveseket.

A lányok a napköziben ettek, ott elég jókat kaptak. A tanítónők szolidárisak voltak velünk. Úgy segítettek, hogy a hiányzók ebédjeiből egy ételhorodóban vacsorát küldtek. Jól jött ez nekem, levette a vállamról a vacsora gondját, de szegény lányoknak kínos volt ezt a könyöradományt hazahozni. Akkoriban is voltak évente többnapos osztálykirándulások, amelyekre 300-500 forintot kellett befizetni. A két kislánynak 1000 forint, ami a havi fizetésem volt akkoriban. Egyik évben képtelen voltam kifizetni, és szóltam, hogy nem tudom elengedni őket. A tanárok megbeszélték a szülői munkaközösség vezetőivel, és gyűjtést rendeztek „a szegény Marián gyerekek” kirándulására. A pénz össze is jött, a szülők segítőkészek voltak, de a szegény kislányok ezt is rosszul fogadták. Tán még ma is megalázónak érzik.

Utólag is sajnálom, hogy nem tudtam őket megóvni ettől az érzéstől. Persze a következő években sikerült előre összespórolgatni az ilyen kiadásokra is. Még mosást is vállaltam néha. Ezekről a gondokról csak akkor írtam Pistának, ha rákérdezett. Tudtam, hogy nehezen viseli a börtönéveket, és nem akartam még ezzel is terhelni.

De nem minden tanár volt megértő az iskolában a gyerekekkel. Különösen a kicsi fiam szenvedett sokat. Volt egy idős, régi párttag tanár nénije a második-harmadik osztályban, aki már alig várta a nyugdíjazását. Beféradt az eleven, csintalan fiúk lármás rendtelenségeibe, az összes vélt sérelméért és tehetetlenségéért őket ostorozta. Naponta írta az intőket. A szülői értekezleteken pedig felsorolta a 8-9 éves kislúknak „szörnyű bűneit”. Szóvá tettem, hogy a tanár néni olyan jelzőkkel illeti a gyerekeket, mint az elvetemült csavargókat. Kértem, legyen türelmesebb. Ma sem tudom biztosan, hogy az apja miatt ostorozta a fiunkat, vagy csak érzéketlen pedagógus volt?

Nem kis erőfeszítembe került, hogy kisírijam egy-egy soron kívüli levél vagy csomag beküldését a börtönbe. Ez csak nagyritkán sikerült. Őrzöm a kérvényeimre küldött válaszokat, tipikus kétsoros „kérese nem teljesíthető” sablonszövegek az én szívhez szólónak szánt könyörgéseimre.

Pista körülbelül negyven börtönlevelét sikerült megőriznem. Ezeket újra és újra elolvasom, ma is felemelőnek és megrázónak tartom. Valamennyi szinte irodalmi értékű. A gyerekekhez írt vagy a hozzám érkezett tanácsai olyan alapos pedagógiai érzékről és szaktudásról tanúskodnak, amit tanítani lehetne.

Szinte minden levelében gyönyörűen vall mély, őszinte szerelmet. Meghatódva olvasom, amit 1961. november 5-én, a születésnapomra írt: *„Emlékszel, 1947-ben köszöntöttelek fel először. Koromsötét élet, keserítő magány tapogatóvá tett, a sasszeműt. Most már hangosan nevetek, éjtem a tegnapi. Derűs kacajjal köszöntelek, mint lidérces álomból ébredő Napsugaras Hajnal”. „Az egykori megsejtést ma már másfél évtizedes tapasztalat igazolja: életvidám, hű, igaz, áldozatkész társra találtam Benned. Mélygyökerű, ezüstlevelű jegenyeként állod a ... (törölve)... Őt évvel ezelőtt, harmincadik születésnapomon és a forradalom leverésekor, amikor a hernyótalpas rendcsináló halál volt az úr ... (törölve) ... lelki válságban győtrődtem. Már sem élni, sem halni nem volt erőm. Értem jöttél, karanfóva vezettél haza, nyugtatgattad háborgó idegeimet, elűzted félelmeim. Ápoltál, szereteted feloldotta benuhátságom. Hálás, Téged dicsérő szavaimra igaz egyszerűséggel válaszoltad: >Azt tettem, amit a többi hasonló sorsú asszony.<”*

Minden levélbe bele van bélyegezve az „ELLENŐRIZVE” pecsét. Eleinte bosszantott, de később azzal vigasztaltam magam, hogy még jó is, ha elolvassák a mi megható, érzelmes, vágyakozó leve-

leinket. Talán megindítja őket? Én naiv, még ezt is feltételeztem róluk! Hamar rá kellett jönnöm, hogy még ezekkel is kínozták, zsarolták. Mint utólag megtudtam, fizikailag nem verték, nem használtak kínzó eszközöket, de lelkiileg kisebb-nagyobb megaláztatásokkal, sötétzárkával, „kedvezményelvonásokkal” annál hatásosabban gyötörhették. Az erélyként őrzött levelezésünk világos bizonyíték erre.

Leveli majd' mindegyike kétségbeesett SOS segélykiáltás, és én szenvedtem, mert nem tudtam segíteni. Attól is reszkettem, vajon kibírja-e ezeket a nehéz börtönéveket? Mi lesz, ha tényleg későn jön a szabadulás? Ezek a levelek önmagukért beszélnek, mindegyik egy-egy vádirat a rendszer ellen. Kegyetlenek voltak azok, akik közömbösen végigolvasták ezeket a leveleket.

A beszélőkön megismerkedtem a sorstárs feleségekkel. Némelyiket persze már évek óta ismertem. Hamar összebarátkoztunk, volt közös témánk. Aki tudott, segített. Én is kaptam Haraszi Marikától néhány jó kis ruhát, amit Ancsurka kinőtt.

Ahogy Pistának Haraszi Sanyi bácsi atyai, nekem Irén néni anyai jó barátom volt. Sokat segített Mérei Vera is gyermeknevelési tanácsokkal, miközben bent Feri Pistában tartotta a lelket. Összebarátkoztam Litván Évával, Vásárhelyi Edittel, Szél Erikával, Donát (Bozóky) Évával. Megtudtuk, kik a cellatársak feleségei, ha lehetett és volt mit, híreket cseréltünk. Mindig tudtuk, ki mikor szabadult, és ők is felkerestek, ha tudtak.

Tanácsokat adtunk egymásnak, mit tegyünk a háromkilós csomagokba. Például színes franciadrázsét, mert abba észrevétlenül bele lehet keverni a különböző vitaminokat. Börtön nápolyi: finomra őrölt kávéval krémet keverni, és jó vastagon két otyalap közé kenni. Megtudtam tőlük, melyik postán kell feladni a csomagot, ahol elnézik, ha néhány dekával, fél kilóval több a súly az engedélyezettnél. Ha a postán három kilót írtak rá, a börtönben már nem mérték le újra.

Eszembe jutott néhány apróságnak tűnő esemény, ami nekem akkor megoldhatatlan feladatnak tűnt. Zsuzsa 14 éves lett, be kellett adni a továbbtanulásához a jelentkezést. Őt akkor a vegyészet érdekelte, és beadta a jelentkezését egy pesti technikumba. Hamar megtudtuk, hogy oda nem veszik fel: „nem megbízható”. Egy régi jó barátom az Élelmiszerügyi Minisztériumban az oktatási osztály vezetője volt. Tanácsolta, hogy élelmiszervegyszerre adjuk. Pesten már megszüntették ezt a szakot,

de Szegeden indult még egy kifutó osztály. Az ő segítségével sikerült bekerülnie, és a kollégiumba is felvették. Nehéz volt tőle négy évre elválni (bár évente ötször hazalátogatott). Pista is helyeselte ezt a pályaválasztást, és a leveleinkben részletesen írtunk erről is.

A szegedi technikumban Zsuzsánknak is voltak nehéz percei. Egy osztályfőnöki órán egyenként fel kellett állniuk és elmondani, mivel foglalkoznak szüleik. Zsuzsa felállt, de nem tudott megszólalni, csak zokogott. Később tudta meg a tanárnője, hogy miért, és akkor négyszemközt elnézést kért.

Az anyagi terhek nagy gondot okoztak. Volt viszont egy kellemesebb, de sok gondot jelentő problémánk is. A lányok egy kiránduláson megismerkedtek egy keletnémet párral. Úgy összebarátkoztak (Éva már tudott kicsit németül beszélni velük), hogy meghívták a nyári szünetre a szülőkhöz.

„Még mindig nem kaptam meg az általad jelzett pénzt, pedig elég sokba fog kerülni Éva németországi útja, pl. útlevél 150 Ft, vonatjegy 200-300 Ft. Valami ajándékot is kell küldenem Hanna szüleinek, rendezőbb ruha és fehérnemű is kellene. Béla tábora 300 Ft. Zsuzsát felvették a szegedi technikumba és kollégiumba, azt is be kell fizetni. Ne nyugtalankodj, majd csak megoldom ezt is. Most sem állunk rosszabbul, mint eddig, csak az igények és a gyerekek növekedtek”.

Tízéves volt akkor a kicsi lányom, vívódtam, hogy elengedhetem-e egyedül. Pista igent írt, így felültettem a vonatra, és a kalauz Drezdában kíségette. Ott várták az állomáson. Minden jól sikerült, megkönnyebbültem, mikor megkaptam első hosszú levelét, amiben részletesen írt élményeiről. Sokat látott, tapasztalt ez a kicsi tízéves lány, még a vidéki német akcentus is feltűnt neki. Drezda mellett egy kis faluban vendégeskedett, a háziak és szomszédok is megszerették, sok kis ajándékot kapott.

A hat év alatt, amikor egyedül maradtam, kétszer is költöztem. Az első az 1958-as kényszerköltöztetés volt. Győri úti lakásunkra egy ezredes vetett szemet, és a honvédség „segített” a költöztetésben. Először kipakolták a lakást, majd felhordták az új lakó bútorait. Addig nekünk a három gyerekkel az utcán kellett várakoznunk. Késő este lett, mire átvitték és felhordták a mi kis motyónkat is az új lakásba, és csak ezek után vittek át oda minket is. A lakásban azonban még a villanyt is leszerelték, így gyertyafényben vettük birtokba új otthonunkat. A gyerekeket csak késő éjjel tudtam ágyba dugni. A második költözést egyszerűbben, „segítség” nélkül

megoldottuk. Az emeletünkön a szomszéd idős házaspár ajánlotta fel a cserét, mert az ő lakásuk kétszobás volt, így lakbérpótlékot kellett fizetniük. Tetszett nekik a mi egyszobásunk. A cserével járó űrlapot ki kellett tölteni, és a házastársnak is alá kellett írni. Hivatalosan beküldtem a börtönbe a papírokat, és még egy kis alaprajzot is mellékeltem, hogy Pista lássa, tudja, mit ír alá. Örült ennek a leleményes megoldásnak a Párom, mert így soron kívüli levél helyett kapott egy életjelet kintről.

1939-ben végeztem el az elemi iskola hatodik osztályát. 1940 őszén Pestre költöztünk a szüleimmel. Szegeden már nem írtak be a hetedik osztályba, Pesten meg a háború miatt, mivel Apámat és Bátyámat behívták katonának, nem tudtam tovább tanulni. Édesanyám nem tudott elhelyezkedni, gondoskodni kellett a családról. Nővérem 16 éves volt, én 14 éves, amikor a zugló textilgyárban kezdtünk dolgozni. Már háromgyerekes anyaként végeztem el a hetedik és nyolcadik osztályt, egy év alatt, levelező tagozaton. 1953-tól 1955-ig pedig a gimnázium három osztályát.

1956-ban beiratkoztam a negyedik osztályba, de a forradalom, később Pista letartóztatása, no meg a három műszakos gyári munkám miatt nem tudtam befejezni. Jobb munkát viszont nem kaptam a kevés iskolai végzettségem miatt. 1960-ban újra belevágtam a negyedikbe, és leérettségiztem. Kemény volt az az év! A negyedik osztály tananyaga mellett át kellett ismételnem az előző három tanév anyagát is. Talán ez volt a legnehezebb a hat év alatt, de itt legalább volt egy kis sikerélményem. Az éjszakai tanulásoknak meglett az eredményük, sikerült! Érettségi bizonyítvánnyal már felvettek az OTP-be. Megszűnt a három műszak, és a munka is könnyebb volt. Eleinte Totó–Lottó szaküzletben voltam szelvényárús, később a kerületi OTP fiók főpénztárosa lettem. Itt ért 1963-ban a SZABADULÁS.

Azt tudtam, hogy lesz amnesztia, hiszen Kádár megegyezett az ENSZ-szel, leveszik a „magyar ügyet” a napirendről, ha kiengedik az ’56-os politikai foglyokat. Azt is tudtam, hogy április 4-ig hazajönnek, de hogy melyik nap, azt nem közölték. Megtudtam, hogy páran már március 26-án otthon voltak. Április 4-ig több mint egy hét volt még. Megindult a forródrót: ki jött már ki? Nagyon izgatottan vártuk a mi kis családunk fejének megérkezését. Szerencsémre Pista „már” március 27-én éjjel megérkezett. A disznó őrei órákig várták lent,

a szabaduló helyiségben, míg végre megkapta a papírokat és a kioktatást: „*Úgy viselkedjen, ha nem tesszik nekünk, bármikor visszahozhatjuk*”.

A börtön előtt egy taxi keringett, megállt, és felvette Pistát. Tudta, hogy bentről jött, látszott a sápadt arcán. Útközben megállt, cigarettát vett a Páromnak. A kapunknál nem fogadott el viteldíjat. Pistát a házmester engedte be, akitől bemutatkozás után megkérdezte, hogy melyik a mi lakásunk. Becsengetett, és én a nyakába borultam. Percekig csak zokogtunk, de ezek már az öröm könnyei voltak. A sötét udvarban állt a házmester a feleségével, ők is sírtak.

Távíratoztunk Szegedre, hogy itthon van Zsu édesapja. Ő berohant az igazgatóhoz, és azonnali eltávozást kért alig egy héttel a tavaszi szünet előtt. Megkapta, és még aznap vonatra szállt, hazarohant az Apu karjaiba.

Már 1963 elején igényeltem egy szakszervezeti üdülést (két személyre, két hét), annyira bíztam abban, hogy tavasszal hazajöhet. Csodák csodájára megkaptam (198 Ft). Igaz, szezon előtt, és csak Budán, a Petneházi réten, de kettesben voltunk egy felejthetetlen második nászúton.

Utólag visszagondolva erre a hat és fél évre, megerősödött bennem az érzés, hogy engem és a gyerekeinket legalább olyan szigorúan büntettek, mint Pistát. Hála Pista türelmének és kitartásának, az 58 évnyi házasságunk alatt mindig tanított, művelt, buzdított a tanulásra. Ezért tudtam és mertem fellépni a hatóságokkal szemben is. Sikerélményt jelentett, ha meg tudtam oldani a nehézségeket. Sokat segített híres optimizmusom is. Akkor még nem ismertem Voltaire Candide-ját, de én is ösztönösen hittem, hogy mindig minden jóra fordul. Szegény Párom betegen, súlyos lelki teherrel hagyta el a börtönt, de túlélte.

Volt még pár szép évünk. Pista sokat dolgozott, és fordításai bérét félrerakosgattuk. 1968-ban megvettük az első Trabantunkat. Kirándultunk, utazgattunk. Eljutottunk a „táboron” belüli szomszédos országokba, még az Adriai tengerhez is. Betegsége azonban hamar leverte a lábáról, és hosszú évekig teljes ápolásra szorulva súlyos betegen vegetált, míg 80 éves korában megváltotta a halál. Ismét elvesztettem életem értelmét. Vigaszt nyújtanak ugyan gyermekeim és unokáim, de egyedül élem a hétköznapijaimat. Időnként felteszem a videóra a vele ké-

szült filmeket, olyankor úgy érzem, itt van velem a szobában. Olvasgatom a leveleit, és eltölt a büszkeség, hogy lám, az én okos, nagyszerű Párom engem szeretett, engem választott. Pedig tudom, hogy sok csinos lány nyüzsgött körülötte ifjú korában. Csodálkozom is, hogy miért pont engem, a műveletlen, iskolázatlan, egyszerű kislányt választotta.

Büszke vagyok, hogy vele élhettem le az életem”.

Budapest, 2008. június